

ΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΙ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ*

Ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ αὐτοῦ ὑποτυπώσῃ τῆς ἱστορίας ὁ Ἐγκελος, χαρακτηρίζων τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν, καλεῖ αὐτὴν ἔργον τῆς σκέψεως. Αὕτῃ ἢ σκεψίς, λέγει, εἶνε ἡ σημαία, περὶ ἣν συνηθροίσθησαν οἱ λαοί, ἀνωτέρα βαθμὶς τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας, ἣν κατέλαβε τὸ πνεῦμα ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἀποκαλύψει, ἀναγνωρίζον ὅτι λογικὸς ἐπλάσθη ὁ κόσμος, τούτου δ' ἐνέκα ὀφείλει νὰ ζῆ καὶ νὰ ἐνεργῆ κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ λόγου. Διότι ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸσοῦτον μόνον εἶνε ἐλεύθερος, καθ' ὅσον σκέπτεται, πᾶσα δ' αὐτοῦ πράξις συμφωνεῖ πρὸς τῆς σκέψεως τὰς ἐντολάς.

Εἶνε ἀληθές τοῦτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, κύριοι. Αἱ προηγούμεναι ἐν τῇ ἱστορίᾳ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ μεταβολαὶ οὐδαμῶς ἐπεδίωκον τὸν ὑπέρτατον καὶ καθολικὸν σκόπον, οὗ τὴν πραγμάτωσιν ἐπεδίωξεν ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις. ἦσαν ἐπαναστάσεις δυναστικάι, τοπικαὶ, ἐθνικαὶ μόνον, ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ἐπίτευξιν ὀρισμένου ἀτομικοῦ συμφέροντος, δυναστικοῦ, συμφέροντος τάξεως κοινωνικῆς, κορεσμοῦ τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων φατρίας, τῆς κατακτητικῆς φιλοδοξίας τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἔθνους. Ἐλάχισται τῶν ἐπαναστάσεων ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἐπίτευξιν γενναιοτέρου σκοποῦ, εἰς τὴν κτῆσιν θρησκευτικῆς, κοινωνικῆς ἢ πολιτικῆς ἐλευθερίας. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἡ ἐπανάστασις, ὑπὸ τὴν καθολικωτέραν αὐτῆς ἐννοίαν, εἶνε ἐνέργεια πρὸς μεταβολὴν ἑνὸς καθεστώτος ὑπὲρ ἄλλου, ἥκιστα τούτου διαφέροντος. Βραδύτερον, καὶ κατὰ τοὺς λαμπροτάτους καιροὺς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἡ ἐπανάστασις εἶνε ἡ ἐκδήλωσις ἐμφυλίων ἀγώνων καὶ ρήξεων, ἑνὸς μόνου σκοπούμενου, τῆς ἐπιτυχίας μιᾶς μερίδος, τοῦ τυράννου, τῆς ἀριστοκρατίας, τοῦ δήμου, τῆς ὑπεροχῆς μιᾶς πόλεως ἢ φυλῆς, ἀλλ' οὐδαμῶς, ἢ κατ' ἐλάχιστον, τῆς ἐπιτεύξεως ἠθικοῦ σκοποῦ, ἢ καθολικῆς ιδέας, ἐνδιαφερούσης τὸν κόσμον ὁλόκληρον, ἄνευ διακρίσεως κοινωνικῶν τάξεων ἢ συμφερόντων.

Ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πολύβιος εἶνε οἱ θεωρητικοὶ τῆς ἱστορικῆς

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τὴν 23 Φεβρουαρίου 1887.

ἐκείνης περιόδου. Ἐν ταῖς πολιτικαῖς αὐτῶν μελέταις προσεπάθησαν ν' ἀναλύσωσι τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ἣτις ἐκδηλοῦται διὰ τῶν μεγάλων μεταβολῶν, ἃς κατὰ συνθήκην γλωσσικὴν καλοῦμεν ἐπαναστάσεις. Ἄλλ' οὐδὲν ἐν αὐταῖς εἶδον, ἢ τὸν διαρκῆ ἀνταγωνισμόν, ὅτε μὲν τὴν ἐπικράτησιν, ὅτε δὲ τὴν πτώσιν ἐνός τῶν τριῶν κυρίων πολιτευμάτων, τῆς μοναρχίας, τῆς ἀριστοκρατίας, τῆς δημοκρατίας. Κηρύσσεται ἐλευθέρα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐκείνη ἡ κοινωνία· ἀλλ' ἡ ἐλευθερία αὐτῆς, καὶ ἐν τῇ δημοκρατικωτάτῃ τῶν πολιτειῶν, εἶνε πάλιν περιορισμένη, διακρινομένων τῶν κατοίκων τῆς χώρας, ἕνεκα ἱστορικῶν ἢ φυλετικῶν αἰτίων, εἰς ἐλευθέρους καὶ δούλους. Καὶ ἡ βλάσφημος αὕτη διάκρισις ἀπολαύει τῆς ἐγκρίσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔγνω εἰσέτι ἑαυτὸν τέλειον· εἶνε πολίτης μόνον, κάτοικος τοῦ ἄστεως, ὡς ἐκ τούτου δὲ πολιτικὰ μόνον καὶ ἀστικά, ἀλλ' οὐδαμῶς ἀνθρώπινα γινώσκει καθήκοντα.

Καὶ μετὰ ταῦτα, ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα οὐδεμίαν λαμβάνει πλήρη συνείδησιν τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Χριστιανισμός, ἐν ταῖς ἐκστατικαῖς αὐτοῦ ἀποκαλύψεσι, προκηρύττει τὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, μετὰ τὴν ἑλληνικὴν καὶ ρωμαϊκὴν Στοάν, ἀλλ' ἡ ἐνότης αὕτη εἶνε μεταφυσικὴ μόνον καὶ ἀφηρημένη, ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τὴν ἄνω, ἢ εἰς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ Ἱερουσαλήμ. Ἡ πολιτικὴ κοινωνία, δημιούργημα τῆς κατακτήσεως καὶ τῆς βίας, κατ' ἐλάχιστον δὲ τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἐξακολουθεῖ τὴν αὐτὴν πλημμυρῆ πορείαν, ἣν καὶ ἐν τῷ παρελθόντι. Αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων εἶνε σχέσεις πολεμίων μᾶλλον ἢ φίλων. Ἄβυσσος συμφερόντων, ἀντιθέτων σκοπῶν, διαχωρίζει ἀπ' ἀλλήλων τὰς πολιτείας, ὅσον αὐταὶ καὶ ἂν συνδέωνται διὰ κοινῆς φυλετικῆς καταγωγῆς ἢ συγγενείας. Ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ τάξις κύριον ἔχει μέλημα τὴν θεραπείαν τῶν συμφερόντων ἐλαχίστων προσώπων. Πᾶσα δὲ πρὸς μεταβολὴν τῆς τάξεως ταύτης ἀπόπειρα ἀποβλέπει ἐπίσης εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῶν συμφερόντων τούτων δι' ἄλλων ὁμοίων, ἀπὸ τῆς αὐτῆς πλημμυροῦς ἀρχῆς ἀπορρεόντων.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις προφανῶς δείκνυσι καθολικώτερον σκοπόν. Τολμηρὰ ἰδεώδη, ὧν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ κόσμος οὐδεμίαν ἐλέκθητο πραγματικὴν ἔννοιαν, καὶ ἅτινα ἦσαν ἡ τροφή καὶ ἡ τέρψις εὐαρίθμων ἐπιλέκτων πνευμάτων, εἶνε ἤδη τὸ ἀντικείμενον τῆς κοινῆς σκέψεως, τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν συζητήσεων. Κατὰ πρῶτον αἱ λέξεις ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφó-

της, καὶ αἱ ἀπ' αὐτῶν ἀπορρέουσαι ἠθικαί, κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ συνέπειαι καὶ σχέσεις, ἀπασχολοῦσι τὴν σκέψιν, οὐχὶ τοῦ ἐπιστήμονος ἢ τοῦ ιδεολόγου, τοῦ θρησκευτικοῦ ἢ τοῦ κοινωνικοῦ ὀπτασιαστοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἐπὶ πρακτικοῦ ἐδάφους ἀγωνιζομένου καὶ δρῶντος πολιτικοῦ ἀνδρός. Δὲν ἐξετάζω τῇ στιγμῇ ταύτῃ κατὰ πόσον τὰ ιδεώδη ταῦτα, αἱ μεγάλαι αὐταὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἠθικαὶ ἀρχαί, εἶνε ἱστορικῶς πραγματοποιήσιμα. Πιστοποιῶ ἔν φαινόμενον—τὸ φαινόμενον κοινωνίας, ἣτις διασπάσασα πάντα δεσμὸν ἔθνικοῦ, φυλετικοῦ καὶ κοινωνικοῦ χωρισμοῦ, ἀπὸ τοπικῆς μέχρι πρὸ ὀλίγου χρόνου, μεταβάλλεται εἰς καθολικὴν, παγκόσμιον, μεριμνῶσαν οὐχὶ πλέον περὶ στενῶν καὶ περιορισμένων γαλλικῶν συμφερόντων, ἀλλὰ περὶ τῶν συμφερόντων συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἀναγνώσατε ἀληθῶς τὰ πρῶτα ἄρθρα τῆς προκηρύξεως τῆς ἐπαναστατικῆς συνελεύσεως πρὸς τὸν γαλλικὸν λαὸν περὶ τῶν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου :

Ἐπειδὴ, λέγει, ἡ λήθη καὶ ἡ περιφρόνησις τῶν τοῦ ἀνθρώπου δικαίων εἶνε ἡ μόνη ἀφορμὴ τῆς δυστυχίας τοῦ κόσμου, ἀπεφέσισαν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ νὰ διακηρύξωσι πανηγυρικῶς τὰ ἱερά καὶ ἀναπαλλοτριώτα ταῦτα δίκαια ἐνώπιον τοῦ ὑπερτάτου ὄντος.

Σκοπὸς τῆς κοινωνίας εἶνε τὸ κοινὸν καλόν· ἡ δὲ κυβέρνησις ἐτάχθη πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀπολαύσεως τῶν φυσικῶν καὶ ἀναπαλλοτριωτῶν τοῦ ἀνθρώπου δικαίων, ἅτινα εἶνε ἡ ἰσότης, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀσφάλεια, ἡ ἰδιοκτησία. Φύσει πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἐλεύθεροι πρὸ τοῦ νόμου, ὅστις εἶνε ἡ ἐλευθέρᾳ καὶ πανηγυρικῇ ἐκδήλωσις τῆς καθολικῆς βουλήσεως. Ἐλευθερία εἶνε ἡ δύναμις, ἡ ἐπιτρέπουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ πράττῃ πᾶν ὃ, τι δὲν παραβιάζει τῶν ἄλλων τὰ δίκαια· βᾶσις αὐτῆς εἶνε ἡ φύσις, κανὼν ἡ δικαιοσύνη, καὶ σκέπη ὁ νόμος. Οὗτος δὲ ὀφείλει νὰ σκέπη τὴν δημοσίαν καὶ τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν κατὰ τῆς καταπίεσεως τῶν κυβερνώντων. Τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας προσήκει παντὶ πολίτῃ, κατ' ἀρέσκειαν δυναμένῳ ν' ἀπολαύῃ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, τῶν προσόδων, τοῦ καρποῦ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐπιτηδεύματος. Οὐδὲν εἶδος ἐργασίας δύναται ν' ἀπαγορευθῇ εἰς τὸν πολίτην. Ἡ ἐκπαίδευσις εἶνε καθολικὴ ἀνάγκη· ἡ δὲ κοινωνία ὀφείλει πάσῃ δυνάμει νὰ συντελῇ εἰς τὴν πρόοδον τῆς δημοσίας ἀναπτύξεως, καὶ νὰ καθιστᾷ προσιτὴν τὴν ἐκπαίδευσιν πᾶσι τοῖς πολίταις. Οὐδεμίᾳ μερὶς τοῦ λαοῦ δύναται νὰ ἐξασκῇ τὴν δύναμιν τοῦ ὅλου λαοῦ. Ἀντίστασις κατὰ πάσης πίεσεως εἶνε ἡ συνέπεια τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων. Ἐὰν δὲ ἡ

κυβέρνησις παραβιάζει τὰ δίκαια τοῦ λαοῦ, ἡ ἐπανάστασις εἶνε τὸ ἱερώτατον δίκαιον καὶ τὸ ἀναγκαιότατον αὐτοῦ καθήκον.

Ἐν περιλήψει τοιοῦτος εἶνε ὁ κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς δεκάλογος, ὃν διεκήρυξάν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ κατὰ τὰς θυελλώδεις ἐκείνας ἡμέρας τῆς ἐπαναστάσεως. Πρὸ αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου ἤδη αἰῶνος, εἶχεν ἐπιδιωχθῆ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἡ κτῆσις κρείττονος τῆς τέως κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως. Μετὰ τὸν βάρυν ὑπὸν τοῦ μέσου αἰῶνος, ἤρξατο ἐξεγειρομένη ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν νέων κοινωνιῶν, ἰδίως ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἐν αἷς ἐβλάστησαν τὰ μετὰ πολλῶν ἀγῶνων ριφθέντα καὶ καλλιεργηθέντα σπέρματα τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Αὕτη ὀριστικῶς ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τῆς σαξωνικῆς Βαρμπούργης διὰ τοῦ ἰσχυροῦ πνεύματος τοῦ μοναχοῦ Μαρτίνου Λουθήρου, ἀλλ' αἰὶ συνέπειαι αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ τάξει τῶν λαῶν ἐκδηλοῦνται ἐκεῖθεν τῶν γερμανικῶν συνόρων. Ἡ Ὁλλανδία καθίσταται αὐτόνομος πόλιτεία, ἵνα παράσχη ἐλεύθερον ἄσυλον σκέψεως καὶ ἐργασίας εἰς τοὺς προφήτας τῆς νέας πνευματικῆς παλιγγενεσίας, τοὺς μεγάλους τῶν ἐλευθέρων ἰδεῶν μυσταγωγούς, τὸν Σπινόζαν, τὸν Καρτέσιον, τὸν Λώκιον. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ μέση τάξις καὶ ὁ λαὸς ἐκδιάζουσι παρὰ τοῦ ἡγεμόνος τὴν καθιέρωσιν εὐρυτέρων ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαίων. Ἄλλ' ἰδίως ἡ νήλυς ἐν τῇ ἱστορίᾳ Ἀμερικῇ, εὐτυχῆς, διότι δὲν ἔχει εἰσέτι ἱστορίαν, ἀλλ' ἔχουσα πλήρη τὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ἡ χώρα, ἥτις ἔδωκε σκέπην εἰς τὸ ἀκάθεκτον πνεῦμα τοῦ Ρενν καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἀτρομήτων μεταρρυθμιστῶν, παρέχει τὸ γενναιότερον παράδειγμα λαοῦ ἐξεγειρομένου κατ' ἀπεχθοῦς καθεστῶτος, νικῶντος διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς καρτερίας, καὶ χωρὶς νὰ μεθυσθῇ ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας τῆς νίκης, ἐν θαυμασίᾳ νηφαλιότητι δημιουργοῦντος εὐκοσμον καὶ κανονικὴν πόλιτειαν, ἐξ ἧς ἀπορρέουσι τέλειοι σχετικῶς κοινωνικοὶ καὶ πολιτικοὶ θεσμοί, καὶ εἰς τῶν ἐναρετωτάτων στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν, οὓς δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἱστορία, ἐφάμιλλος τῶν ἀρίστων ἡρώων τοῦ Πλουτάρχου. Πάντα ταῦτα τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, χρήσιμα καὶ ἐποικοδομητικά, ἀγγέλλουσιν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἤγγικε τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου, νέα δὲ τάξις καθιεροῦται πραγμάτων, ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας, ἐπὶ τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν λαῶν, ὁδηγοῦσα αὐτοὺς πρὸς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον καὶ εὐδαιμονίαν.

Ἡ Γαλλία ὕστερεῖ ἔτι τῶν χωρῶν τούτων. Αὗται προηγῆθησαν, τοῦτο

δὲ πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως, αἰτί-
 νες ἐν Ὀλλανδίᾳ μὲν, Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ ἐκαρποφόρησαν, ἀλλ' αἰτίνας
 κατεβλήθησαν διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου ἐν τῇ καθολικῇ Γαλλίᾳ.
 Ἄλλ' ἡ ἐπαναστατικὴ ἐργασία ἐτελεῖτο ἤδη μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ ἐν-
 ταῦθα, ἐπὶ εὐρυτέρου δὲ πεδίου. Ὁ Μοντέσκιος, ὁ Βολταῖρος, ὁ Ρουσσώ,
 οἱ περὶ τὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν ἀνατρεπτικοί, ὑποσκάπτουσι τὰς βάσεις τοῦ
 ἱστορικοῦ παρελθόντος, τὸ ὅποιον τέλεον ἀρνοῦνται δι' ἀνηλεοῦς κριτικῆς.
 Δὲν ἔχουσι ὠρισμένον τι ὑπόδειγμα πρὸς ἀντικατάστασιν. Ἐκαστος αὐτῶν
 ἔχει ἴδιον κόσμον, ὃν ἐν τῷ ἰλίγγῳ τῆς ἐπιζητουμένης καταστροφῆς φρονεῖ
 ὡς τὸν τελειότατον τῶν μέχρις αὐτοῦ γεγενημένων. Ἐν εἶνε τοῦ Βολταίρου
 τὸ πρόγραμμα: écrasez l'infame, περὶ τῶν λοιπῶν οὐ φροντίς: θαυμά-
 ζει μὲν τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὸ πολιτικὸν αὐτῆς σύστημα, ἀλλὰ τοῦτο οὐχὶ μετ'
 ἐπιμονῆς, ἐκ συμπτώσεως μόνον τὰ περὶ τοῦ ἀγγλικοῦ βίου πραγματευόμε-
 νος. Συστηματικώτερος φαίνεται ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Πνεύματος τῶν Νό-
 μων». Οὗτος εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν θεωρητικὸς τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος, ὁ
 κρεῖττον καὶ αὐτῶν τῶν Βρεττανῶν ὑποτυπώσας αὐτὸ καὶ ἀναλύσας, παρ'
 οὐ θέλουσι δανεισθῆ πολλὰς ἰδέας οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν μετὰ ταῦτα ὑπο-
 μνηματιστῶν τοῦ περιέργου ἐκείνου ἱστορικοῦ κατασκευάσματος, τὸ ὅποιον
 φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν σφραγίδα καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοσούτων, διαφόρων αἰώ-
 νων, παλαιῶν ἐξίσου καὶ νεωτερικῶν, ὡς τι τῶν ἐξοχωτάτων γόθθικῶν οἰκο-
 δομημάτων, ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ βαθυτάτου μέσου αἰῶνος, ἀπατελειούμενον
 δὲ μόλις τὸν δέκατον ἑνάτον. Ἄλλ' εἶνε δυσχερὲς νὰ καταναηθῆ ἡ πολιτικὴ
 θεωρία τῆς ὀμιχλώδους Ἀγγλίας ἐν τῇ ἀπίστῳ ἤδη, ὑπὸ ἀπείρων δὲ πρό-
 θων καὶ τάσεων διαβιβρωσκομένῃ Γαλλίᾳ. Ἄνησοχος, ἐνθουσιώδης, σκε-
 πτικὴ, βλέπει τὴν πραγμάτωσιν τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν αὐτῆς ὀνει-
 ρῶν, διὰ τοῦ φακοῦ τῆς «Κοινωνικῆς Συνθήκης». Τὸ βιβλίον τοῦτο τοῦ ἐκ
 Γενεύης φιλοσόφου καθίσταται τὸ περιήπτον πάσης τάξεως καὶ πάσης ἡλι-
 κίας παρ' αὐτοῦ ἀναμέγεται ἡ κοινωνικὴ ἀπολύτρωσις καὶ ἡ πολιτικὴ χει-
 ραφεία τοῦ λαοῦ. Ἐν ᾧ δὲ οἱ περὶ τὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν σκεπτικοὶ καὶ
 ἀπιστοὶ ρίπτουσι τὸν σπόρον τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως καθ'
 ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, ἀπὸ τοῦ ἀνακτόρου μέχρι τῆς καλύβης, οὐδε-
 μίᾳ ἐκδηλοῦται μέριμνα ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως. Ζητεῖται ἡ καταστροφὴ χά-
 ριν τῆς καταστροφῆς. Ἡ νεωτέρα τῆς ἀναρχίας θεωρία ὑποστηρίζει ὅπως
 δήποτε, ὅτι ὁ πόθος τῆς καταστροφῆς φέρει ἐν ἑαυτῷ συγχρόνως καὶ τὸν
 πόθον τῆς δημιουργίας. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς καθολικῆς

κινήσεως ἐλαχίστη καταβάλλεται σκέψις περί ὑποτυπώσεως κοινωνικοῦ τινὸς ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου. Ἐπιφανήσεται μετ' ὀλίγον ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ πολύτροπος τῆς ἐπαναστάσεως Πρωτεὺς καὶ θεωρητικός, ὁ ἀποστάτης Ἀβ-βᾶς Sieyès, πρόθυμος νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ποικίλην καὶ ἀντίθετον ἀνέλιξιν τῶν ἀναρχικῶν ἐκείνων χρόνων, κατασκευαστὴς ποικίλων πολιτικῶν συστημάτων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα φέρουσι τὸν τύπον τῆς προσωρινότητος, τῆς βιαιότητος καὶ ἀστασίας τῶν καιρῶν, καθ' οὓς συντάσσονται. Εἶνε ἀνεπαρκῆ νὰ παγιώσῃ κανονικὴν καὶ εὐρυθμον τάξιν πραγμάτων, προωρισμένα μόνον νὰ περισωθῶσιν οἰκτρὰ δείγματα τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐποχῆς, διδάγματα δ' ἄρα τοῖς μεταγενεστέροις, ὅτι εἶνε μὲν εὐχερῆς ἡ καταστροφὴ τοῦ ὑφισταμένου, εὐχερεστέρα ἢ ἀπὸ τοῦ γραφείου ἐπὶ τοῦ χάρτου σύνθεσις τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ συστήματος κεφαλῆς φαντασκοπούσης, ἀλλὰ δυσχερεστάτη ἡ θετικὴ σύλληψις καὶ δημιουργία πολιτικοῦ ἔργου, φέροντος τὸν εἰλικρινῆ καὶ ἀναμφισβήτητον ἱστορικὸν τύπον τῆς προόδου τῆς ἐποχῆς, τοῦ ἔθνικοῦ πνεύματος, δυναμένου νὰ κατανοηθῇ παρὰ πάντων, νὰ λειτουργήσῃ εὐδοκίμως, συντελοῦν εἰς τὴν κανονικὴν καὶ ἀβίαστον ἀνάπτυξιν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Τοιοῦτον εἶνε τὸ κρατοῦν πνεῦμα λήγοντος τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος. Πανταχόθεν κηρύσσεται καὶ κατανοεῖται, ὡς ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐπιβεβλημένη, ἡ ἀνάγκη τῆς μεταβολῆς. Ἀλλὰ ποία ἔσται αὕτη; ὑπὸ τίνας κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς συνθήκας ὀφείλει νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ νὰ ἐκτελεσθῇ; Οὐδεὶς εἶνε ἱκανὸς νὰ ὑποτυπώσῃ τοῦτο, νὰ εἴπῃ τὴν λύσιν τοῦ ἐπιφανομένου ἀπειλητικοῦ προβλήματος. Σὺμπασα ἡ Γαλλία, σὺμπασα ἡ Εὐρώπη ἐν ἀπορίᾳ παρίστανται πρὸ τοῦ φοβεροῦ φαινομένου, τὸ ὁποῖον μέλλει ν' ἀποκαλύψῃ τὴν καταστρεπτικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν. Ἀλλ' εἶνε τοσοῦτον πεπτωκὸς ἐν τῇ δημοσίᾳ τῶν λαῶν συνειδήσει ὁ ἐπίσημος κόσμος, τὰ θεμέλια, ἐφ' ὧν βασιζέται, καταδείκνυνται καθ' ἐκάστην τοσοῦτον ἀσθενῆ καὶ τοσοῦτον σεσαθρωμένα, ὥστε οὐδεὶς τολμᾷ ν' ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην τῆς ἀπολογίας τῶν θεσμῶν αὐτοῦ. Τί ἐπελεύσεται τοῦ κόσμου τούτου ἐκλειπότης; Οὐδεὶς ἐρωτᾷ. Ἀλλ' ἡ κεκορεσμένη ἐκ τοῦ παρόντος κοινωνία, ἐγκυμονοῦσα δ' ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῖς νέα ἰδεώδη καὶ πόθους, συναισθανομένη ὅτι οὐδὲν ἐννοεῖ, δὲν διστάζει νὰ παραδώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτῆς εἰς τὸ ἄγνωστον, ἀδιάφορον καὶ ἂν παρίσταται ἤδη τοῦτο ὑπὸ τὴν ἀπειλητικὴν μορφήν τοῦ Σατανᾶ. Λαμβάνει τὴν ὑπερτάτην ἀπόφασιν, ὡς ὁ Φαῦστος ἐκεῖνος τῶν μεσαιωνικῶν θρύλων. Ὁ ἄγνωστος Θεός, ὃν ἀπ' αἰῶνων ἐπεκαλέσθησαν ἐν

ταῖς μελέταις αὐτῶν καὶ ταῖς ὀπτασίαις τοσοῦτοι σοφοὶ καὶ τοσοῦτοι ἰδεολόγοι, λαμβάνει σάρκα καὶ ὑπόστασιν, καὶ ἐνῶ πίπτει τὸ κράτος τῆς παραδόσεως καὶ τῆς πίστεως, ἐνῶ σβέννυνται οἱ καπνίζοντες βωμοὶ τῶν χριστιανικῶν μητροπόλεων, ἐπιφαίνεται μακρόθεν ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς, μεταβαλλομένης, ἡ μεγαλοπρεπῆς ἀποκάλυψις τοῦ νέου κόσμου τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, ὑπὲρ οὗ μέχρις ἐσχάτων ἐμαρτύρουν οἱ ἱερούργοι καὶ μῦσται τῆς νέας ἱστορικῆς παλιγγενεσίας.

Ἄπο τοιαύτης συγχύσεως πνευμάτων, ἀπὸ τοιούτων ἰδεῶν καὶ τάσεων καθ' ὅλας τὰς παραστάσεις τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου, τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐξέρχεται ἡ ἐπανάστασις. Δὲν μοι εἶνε ἐπιτετραμμένον κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ ὑποτυπώσω πλήρη αὐτῆς εἰκόνα, ν' ἀναπαραστήσω τὰς μεγάλας καὶ καταπληκτικὰς σκηνάς, δι' ὧν ἐξεδήλωσε τὴν καταστρεπτικὴν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ δημιουργικὴν, διάβασιν ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἱστορίας· νὰ συζητήσω τὰς ποικίλας περὶ αὐτῆς γνώμας καὶ κρίσεις· νὰ ἀναλύσω τὴν φυσιογνωμίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν μεγάλων αὐτῆς ἡρώων, εἴτε ἦσαν οὗτοι θῦται, εἴτε μάρτυρες, ἐνάρετοι ἢ ἐγκληματῖαι. Ἄλλ' οὔτε ἔχω ἀνάγκην νὰ συμμερισθῶ τὸν θαυμασμὸν ἢ τὴν καταδίκην τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῆς. Ἄπο αἰῶνος ἤδη ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἐπελήφθη τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος τούτου, χωρὶς νὰ ἐξενέγκῃ ὀριστικὴν ἐτυμηγορίαν. Ἄντιθετοι ἰδέαι, ποικίλα πάθη καὶ συμφέροντα ἐσκότισαν τὴν φρένα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς περιόδου ταύτης ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἐνεργείας. Ἄλλ' ὡς μὴ ὄφειλε, τὰ αὐτὰ αἰσθήματα καὶ πάθη, ἡ αὐτὴ ἀντίθετος ἄποψις τῶν πραγμάτων, ἐξακολουθοῦσι μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης παραπλανῶντα τὴν κρίσιν τῶν ἱστοριογράφων, ἧτις τότε μόνον ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὅτε εἶνε ἀμερόληπτος καὶ ἀπηλλαγμένη πάσης ἐπενεργείας κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἰδεῶν, ἐκ τοῦ προτέρου πολεμῖως διατελουσῶν πρὸς τὸν κρινόμενον κόσμον. Ἄλλ' ὑπῆρξε τοσοῦτον τεράστιον τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονός, τοσαῦτα ἠγωνίσθησαν κατὰ τὴν ἐκδήλωσιν αὐτοῦ αἰσθήματα καὶ πάθη, ὥστε ἡ ἀληθὴς περὶ αὐτῶν κρίσις καὶ κατανόησις δὲν εἶνε ἔργον ὀλίγων γενεῶν, ἀπόκειται δὲ εἰς τὴν μᾶλλον ἀμερόληπτον κρίσιν τῶν μεθ' ἡμᾶς, ἀνωτέρων διὰ τῆς παρελεύσεως τοῦ χρόνου καθισταμένων τῶν ἰδεῶν καὶ παθῶν, ἅτινα κατετάραξαν τοσοῦτον λαμπρῶς, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον βιαίως τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς νέας ἱστορικῆς περιόδου, ἧτις ἐξεδηλώθη διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασεως.

Ὅπως ὑπῆρξεν ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἀπότομος, βιαία, καταστρεπτικὴ,

ποικίλην ἔχουσα ὄψιν καὶ φυσιογνωμίαν, σήμερον ἐνθους καὶ αἰσθηματικῆ, αὔριον σύννου καὶ ἐσκεμμένη, φιλάνθρωπος συγχρόνως καὶ ἀπάνθρωπος, κοσμοπολιτικῆ, τείνουσα πρὸς τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἀλληλεγγύην τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀλλ' ἅμα καὶ ἀναρχικῆ, θεοποιούσα τὸ ἄτομον ἐν τῇ ἀρνητικῇ αὐτοῦ τάσει, τοιαῦται ὑπῆρξαν, πιστὰ ἀντίτυπα τοῦ πρωτοτύπου, αἱ μετ' αὐτῆς συνδεόμεναι καὶ ἀπ' αὐτῆς ἀπορρέουσαι πολιτικαὶ θεωρίαι. Κατέδειξα ἤδη προηγουμένως διὰ βραχείων τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστατικῆς ἐργασίας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, οἷον ἐξεδηλώθη ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ δυνάμει παρὰ τοῖς μεγίστοις τῶν συγγραφέων καὶ φιλοσόφων, οἵτινες ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ δημοσίου πνεύματος τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Ἐκτραγείσης ἤδη τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ κοινωνικὴ αὐτῆς καὶ πολιτικὴ μέθοδος καὶ ὁρμὴ μεταγίζονται εἰς τὰς θεωρίας, αἵτινες ἀπ' αὐτῆς ἀπορρέουσι, καὶ δι' ὧν αὐτὴ ζητεῖ νὰ εἴπῃ τὸν κυρίαρχον τῶν ιδεῶν αὐτῆς καὶ δικαίων λόγον, ἵνα καταπείσῃ, προσηλυτίζουσα ἐν τῇ νέᾳ πίστει λαοὺς καὶ κυβερνήσεις.

Ἡ πολιτικὴ αὐτῆς θεωρία εἶνε ἡ θεωρία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶνε ἡ πίστις ὅλων τῶν πνευμάτων ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας, τῶν σκεπτομένων καὶ ζητούντων ἐκ τῶν διδαγμάτων αὐτῆς καὶ τῶν παραδειγμάτων νὰ καταβάλλωσι τὰ θεμέλια τοῦ νέου ἱστορικοῦ κόσμου. Αὕτη εὔρηται κατὰ πρῶτον λόγον ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς κοινωνικῆς Συνθήκης, ἣτις φέρει μὲν κατὰ τύπον τὸ ὄνομα τοῦ Ρουσσώ, [ἀλλὰ κατ' οὐσίαν εἶνε ἡ θεωρία τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης τῶν τελευταίων τριῶν αἰώνων. Διετύπωσαν αὐτὴν καὶ ἀνέλυσαν πολιτικοὶ συγγραφεῖς καὶ φιλόσοφοι πάσης ροπῆς καὶ πάσης ἀποχρώσεως. Οὕγων ὁ Γρότιος, ὁ Σπινόζας, ὁ Χόββης ἀπὸ διαφόρου ἀπόψεως ἐξήτασαν αὐτὴν καὶ ἠρμήνευσαν. Ἄλλ' εὕρισκε τὸ κατακόρυφον αὐτῆς σημεῖον ἐν τῇ κοινωνικῇ Συνθήκῃ καὶ παρὰ τοῖς διευθύνουσι πολιτικοῖς τῆς ἐπαναστάσεως. Ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν δ' αὐτῆς ἐνέργειαν καὶ διεύθυνσιν καθίσταται τὸ σύμβολον τῆς πολυταρχοῦ ἐκείνης πολιτικῆς κοινωνίας.

Τί εἶνε θεωρία; κατ' ἀρχὴν σκέψις, συμπέρασμα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ ἐργασίας τοῦ πνεύματος· δύναται ν' ἀπορρῆ ἀπὸ πλημμελοῦς βάσεως, ἀθαιρέτως τεθειμένης, τὰ δὲ συμπεράσματα αὐτῆς νὰ φέρωσι κατ' ἀνάγκην τὸν χαρακτῆρα τοῦ ψεύδους τῆς βάσεως· ἐν τούτοις πολλάκις τοιαύτη θεωρία δύναται ν' ἀπασχολήσῃ ὀλοκλήρους γενεάς, νὰ πείσῃ, νὰ γοητεύσῃ, νὰ προσηλυτίσῃ. Ἡ ἀλχημεία, ἡ ἀστρολογία εἶχον τὴν θεωρίαν αὐτῶν, τὴν λογικὴν των, τὴν διαλεκτικὴν μεθοδὸν των, δι' ἧς ἐζήτουν νὰ εὔρωσι τὴν φιλοσοφικὴν λίθον, ἢ νὰ προεῖπωσι τὸ μέλλον. Ἄλλ' ἦσαν ψευδῆ

τὰ συμπεράσματά των, ἀπετύγγανον τοῦ σκοποῦ, διότι ἡ ἀρχὴ, ἀφ' ἧς ἀνεχώρουν, ἦτο ἐσφαλμένη. Ἡ θεωρία αὐτῶν ἄρα δὲν ἦτο ἀληθής, διότι περιεφρόνει τὰ δεδομένα, ζητοῦσα ἐκ τῶν ἀγνώστων, ἐκ τῶν ἀνυπάρχτων, ἐκ τῶν λογικῶς ἀδυνάτων, νὰ παραγάγῃ τι θετικὸν καὶ ὠρισμένον.

Ἀνάλογόν τι συμβαίνει καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς ἐπαναστάσεως. Αὕτη εἶνε εἶδος τι πολιτικῆς ἀλχημείας κατὰ τοὺς συγκεκριμένους ἐκείνους καιρούς. Ταλαιπωρεῖται περὶ τὴν ἀνεύρισιν τῆς φιλοσοφικῆς λίθου τῆς πολιτείας, ἐν ἄλλαις λέξεσι ζητεῖ πολιτείαν, οὐχὶ οἷαν παρεσκεύασαν τὰ ἱστορικὰ δεδομένα τῶν αἰώνων, ἀλλ' οἷαν ὠνειροπόλησαν χιμαιρικὰ πνεύματα, ἠκιστα λαβόντα τὴν σύγχρονον ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν λαῶν. Πᾶσα πολιτικὴ ἰσομοθεσία, ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, πρέπει ν' ἀπορρίπτεται πρᾶγματι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, τῆς φύσεως, τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λαοῦ, παρ' ᾧ εἶνε κεκλημένη νὰ λειτουργήσῃ. Ἄλλ' ἡ πολιτεία τῆς ἐπαναστάσεως οὐδαμῶς βασιζέται ἐπὶ τῆς λογικῆς ταύτης ἀρχῆς· αἱ θεωρίαι αὐτῆς ἐλάμβανον ὑπ' ὄψει τὸν ἄνθρωπον ἀφηρημένως, οἶονεὶ διαβιοῦντα ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος καὶ ἀνάγκης, ἀνεξάρτητον ἄρα ἐξ ὀλοκλήρου πάσης κοινωνικῆς ἐπιδράσεως καὶ σχέσεως.

Εἶπον ὅτι αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι τῆς ἐπαναστάσεως ἐλάμβανον ὑπ' ὄψει τὸ κοινωνικὸν ἄτομον, τὸ καλούμενον ἄνθρωπος, οὐχὶ ὡς ὃν ἱστορικόν, δεδομένον, συγκεκριμένον, ἀλλ' ὡς ὃν ἀπόλυτον καὶ ἀφηρημένον, ὑπέρτερον χρόου καὶ τόπου, τὸ αὐτὸ καθ' ὅλας τὰς ζώνας καὶ ὅλα τὰ κλίματα τῆς ὑδρογείου σφαίρας. Ἐν τούτῳ ἔκειτο τὸ πρῶτον ψεῦδος τῆς θεωρίας, ὅποια ἐδιδάχθη ἀπανταχοῦ σχεδὸν τῆς Εὐρώπης πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ὅποια ἐλάμβανεν ἤδη ὑπόστασιν ἐν τῇ νέᾳ κοινωνικῇ καὶ πολιτικῇ τάξει τῆς Γαλλίας, ἀνεπτύσσετο δὲ ἐν ταῖς συγγραφαῖς τῶν συγχρόνων πολιτικῶν θεωρητικῶν καὶ ιδεολόγων. Ἡ πολιτικὴ κοινωνία, κατὰ τὴν θεωρίαν, δὲν ἦτο δημιούργημα τῆς φυσικῆς τοῦ ἀνθρώπου κοινωνικότητος, ἀγενεαλόγητος, κεκρυμμένη εἰς τὰ ἀπώτατα βᾶθη τῆς ἱστορίας, ἀρχαία, ὅσον καὶ ἡ πρώτη ἐπὶ τῆς γῆς οἰκογένεια, ἀλλ' ἦτο αὐθαίρετον ἱστορικὸν κατασκευάσμα τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως. Ἡ βούλησις αὕτη ἐκηρύσσετο ἐλευθέρᾳ, πεφωτισμένῃ, περιεσκεμμένῃ, ὡς τοιαύτη ἔχουσα τὸ δικαίωμα νὰ θέτῃ κατ' ἀρέσκειαν τὰς θάσεις τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ θεσμοῦ σήμερον, μετὰ τὴν ἐπιφύλαξιν τῆς καταργήσεως αὐτοῦ αὔριον. Οἰκογένεια, ἰδιοκτησία, θρησκεία, πολιτεία, καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι ἀρχέγονοι καὶ θεμελιώδεις κοινωνικοὶ θεσμοί, δὲν εἶνε αἰώνια καὶ ἀπαράγραπτα τοῦ ἀνθρώπου δίκαια, ἐνώπιον τῶν ὁποίων

ἡ κριτικὴ καὶ ἡ ἀνάλυσις ὀφείλουσι νὰ προσενεχθῶσιν εὐλαβέστερον, ἀλλ' αὐθαίρετα δημιουργήματα τῆς βουλήσεως. Εἶχον τεθῆ ἄλλοτε, ἐν τοῖς σκοτεινοῖς χρόνοις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν δυναστῶν. Ἄλλ' ἤδη ἐπῆλθεν ὁ καιρὸς πάντα ταῦτα νὰ τροποποιηθῶσιν αὐθαιρέτως, οὐχὶ κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς συγχρόνου κοινωνίας, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκάστοτε ἐπιθυμίαν τῆς πανδήμου βουλήσεως. Τοιαύτη ἦτο ἡ πολιτικὴ τῆς ἐπαναστάσεως· κατὰ τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο ἀνεπτύσσοντο ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι, δι' ἃς ἡ ἐμφάνεια τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἡ προωρισμένη λύσις τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπασχολούντων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα προβλημάτων.

Εὐαγγέλιον αὐτῆς ἦτο ἡ κοινωνικὴ Συνθήκη τοῦ ἐκ Γενεύης φιλοσόφου. Ὑπῆρξεν αὐτὸς ἐν τῷ βίῳ του κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τῆς οἰκογενείας, ἐν δὲ ταῖς πολιτικαῖς ὀπτασίαις του οὐδὲν ἄλλο ἔβλεπεν ἐντὸς τῆς κοινωνίας, ἢ τὰ δεσμὰ καὶ τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐλευθέρου ὑπὸ τῆς φύσεως γεννηθέντος. Ἐν ταῖς τέχναις καὶ ταῖς ἐπιστήμαις ἐφαντάσθη ἀναπτυσσομένην τὴν ἀνθρωπίνην ἀθλιότητα, διεμαρτυρήθη δὲ κατὰ τῆς οἰκοδομῆς θεάτρου ἐν τῇ γενεθλίῳ αὐτοῦ πόλει, ὡς διαφθορᾶς παραιτίου. Τοιούτου προφήτου ἐγένοντο μῦσται καὶ πρόσῆλυτοι οἱ ἰσχυρότατοι τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὅτε ὁ Ῥοβεσπιέρρος ἐζήτηε τὴν κατάργησιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, χάριν τῆς νέας θρησκείας τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἐζήτηε παρ' ἐνὸς συγγράμματος τοῦ Ρουσσῶ τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ ἐμπνεύσεις· τὸ τρομερὸν παιδίον τῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ Saint-Just, δικαιολογῶν αὐτὴν κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ὡς λογικὴν καὶ νόμιμον, κηρύττει μετὰ πρωτοφανοῦς κυνισμοῦ, ὅτι οὐδεὶς ὑποχρεοῦται ἀπέναντι συμβάσεως, εἰς ἣν δὲν ὑπέγραψεν ὁ ἴδιος. Ἄλλὰ δὲν διατυποῦνται τὰ ἀναρχικὰ ταῦτα κηρύγματα ἀπὸ τῶν ἐπαναστατικῶν ἠφαιστειῶν τῶν γαλλικῶν συνελεύσεων καὶ συλλόγων, δὲν εἶνε μόνον πορίσματα πυρετώδους κοινωνικῆς ἐξάψεως τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Αἱ τοιαῦται θεωρίαι καθοδηγοῦσι τὰ μᾶλλον ἀνεξάρτητα τῶν φιλοσοφικῶν πνευμάτων καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας. Ἐν τῇ ἐκείθεν τοῦ Ρήνου κοιτίδι τῆς Μεταφυσικῆς ὁ πολὺς Fichte, οἶονεὶ ζηλῶν τὰς δάφνας τοῦ Γάλλου τρομοκρατικοῦ, δὲν διστάζει νὰ εἴπῃ, ὅτι πολιτικὴ ἐλευθερία εἶνε τὸ δίκαιον τῆς οὐδενὸς νόμου ἀναγνωρίσεως, ἢ ἐκείνου, ὃν ἕκαστος εἰς ἑαυτὸν δίδει. Τοιαύτη εἶνε ἡ λογικὴ τῆς ἐπαναστάσεως, αἱ θεωρίαι αὐτῆς, οὐ μόνον ἐν τῇ ὑπὸ ἐμφυλίῳ σπαραγμῶν κατατρυχομένη Γαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς νηφαλιωτάταις τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης.

Ἐννοεῖτε ἤδη, κύριοι, ποῦ ὠδήγησαν τοιαῦται θεωρίαι τὴν Γαλλίαν, καὶ τίνος λόγου ἕνεκα δὲν κατωρθώθη, μετὰ τοσαύτας δοκιμασίας, νὰ δημιουργηθῇ κανονικὴ καὶ εὐρυθμὸς πολιτικὴ κοινωνία. Δὲν σκοπῶ νὰ ἐπαναλάβω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὰς κατὰ τῶν προεξαρχόντων ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστάσεως κατηγορίας τοῦ Μπουρκε καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἱστορικῶν, ἀλλ' οὔτε νὰ μεταχειρισθῶ τὴν κριτικὴν τοῦ Taine, τὴν ἀνηλεῆ ὑπ' αὐτοῦ ἀνάλυσιν τῶν προσώπων καὶ τῶν πραγμάτων τῆς ἐπαναστάσεως. Σᾶς ὑπομιμνήσκω μόνον τί ἐπῆλθε μετὰ τοσαύτας ἐλπίδας, μετὰ τοσαύτην ἐργασίαν πρὸς ἀποκατάστασιν κρείττονος κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως ἐν Γαλλίᾳ, ὑπὸ τὰς ἀπραγματοποιήτους συνθήκας τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς σκέψεως. Κυβερνήσεις διήλθον ἐπὶ κυβερνήσεων, πολιτικὰ συστήματα ἀνεφύοντο καθ' ἑκάστην ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀγροῦ τῆς Γαλλίας, φυλλορροοῦντα ἀμέσως ὡς καχεκτικὰ φύλλα ὑπὸ τὴν πνοὴν ψυχροῦ φθινοπώρου, ἢ ἀναρχία κατέστη ἢ κοινωνικὴ τάξις, τὸ δ' ἔγκλημα κατερρύπανε τὰς ἱστορικὰς σελίδας τῶν χρόνων ἐκείνων, ἵνα ἐξέλθῃ ἐπὶ τέλους ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἀκολασίας ὁ παράκλητος τῆς κοινωνίας ἐκείνης προστάτης, τύραννος ἐπὶ τέλους αὐτῆς καθιστάμενος. — Καὶ γὰρ οὗτος, λέγει ὁ Πλάτων, ἐκ προστατικῆς ρίζης καὶ οὐκ ἄλλοθεν ἐκβλαστάνει.

Ἐπὶ τοῦ Βατερλώ πίπτει ὁ υἱὸς τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ τελευταῖος τῶν ἡρώων αὐτῆς, εὐτυχῆς τυχοδιώκτης, ἐξ ὀνόματος τῆς βουλήσεως τοῦ λαοῦ περιθελὶς περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέμμα Καίσαρος, ἀνατρέψας ἐξ ἐφόδου τὴν εὐρωπαϊκὴν τάξιν, περιφρονήσας δὲ ἐν τῇ σατανικῇ αὐτοῦ ὑπερφροσύνῃ τὰ στοιχειωδέστατα τῶν διεθνῶν ὀρκίων. "Ὅ,τι ἐζήτησεν ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου ἢ φιλοσοφία νὰ μεταρρυθμίσῃ κατὰ τοὺς νόμους αὐτῆς, συνετρίβῃ ὑπὸ τὴν πτέρναν τοῦ τολμηροῦ κατακτητοῦ, μόνον ἔχοντος ἐλατήριον τὰ προσωπικὰ καὶ οἰκογενειακὰ αὐτοῦ συμφέροντα. Ἄλλ' ἡ ἐπαναστατικὴ αὐτοῦ ἰσχὺς ἐκλείπει μετὰ τινὰ χρόνον δόξης καὶ λαμπηδόνας. Ἡ ἱστορικὴ Εὐρώπη, ἢ τέως περιδεῆς ἐνώπιον τῆς ἐπαναστάσεως, ἐξεγείρεται κατὰ τοῦ τελευταίου ἐπαναστατικοῦ ἥρωος, συντρίβει δ' αὐτὸν καὶ καθείργει ἐπὶ ἀποτόμου τοῦ ὠκεανοῦ βράχου. Πίπτει ὁ Ναπολέων, ὑποχωρεῖ ἡ ἐπανάστασις πρὸ τῆς ἀντιδράσεως τοῦ ἀρχαίου καθεστώτος, τὸ δὲ ἱστορικὸν δίκαιον διατυποῖ αὐθις τὰς ἀξιώσεις του ἐν τῇ ἀποκατασταθείσῃ ἐκ νέου πολιτικῇ τάξει.

Ἐν τῷ βίῳ τῆς ἱστορίας δὲν εἶνε πρόσωπα τὰ ἐκάστοτε πρωταγωνιστοῦντα, ἀλλ' αἱ ἰδέαι, αἱ θεωρίαι, αἱ ἀρχαί. Ὅπισθεν τοῦ κατὰ τὸ φαινόμενον δρῶντος προσώπου ὑποκρύπτεται ἱστορικὴ τις ἰδέα, κοινωνικὴ δύναμις, ἢ διευθύνουσα ἀοράτως τὸν ροῦν τῆς κινήσεως τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πραγ-

μάτων. Αί ιδέαι ἀντιπαλαίουσιν ἐπὶ τοῦ σταδίου τῆς ἱστορίας, ἐκ δὲ τῆς πάλης αὐτῶν συντελεῖται ἡ ἀνελιξις τῆς ἀνθρωπότητος. Κατὰ τὴν τραγικὴν ἐκείνην περίοδον προσωπικὰ καὶ δυναστικά συμφέροντα φαίνονται πρωταγωνιστοῦντα, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν, πράγματι, διεξάγεται ἡ πάλη τῶν ιδεῶν. Οὕτω διαμφισβητεῖ τὸ κράτος τῆς ἐπαναστάσεως ἡ ἀρχὴ τοῦ ἱστορικοῦ δικαίου, ὡς ἱεροῦ, ὡς κεκτημένου ὑπάρξεως λόγον ἀναμφισβήτητον, ἀφοῦ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπισήμως ἀνεγνωρίσθη καὶ πανδήμως καθιερώθη ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς τάξεως.

Καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ ἐπαναστατικαὶ θεωρίαι στεροῦνται τοῦ κύρους αὐτῶν καὶ τῆς δυνάμεως, διὰ τῆς πτώσεως τοῦ Ναπολέοντος, ἐπανελθόντος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ, νέα Σχολή, ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῆς παλαιᾶς τάξεως, κηρύττει τὰ δόγματα αὐτῆς καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἐκλήθη ἱστορικὴ Σχολή, ἡ δ' ἐπιστημονικὴ αὐτῆς ἐργασία ἐσκόπει τὴν καταπολέμησιν τῶν θεωριῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ δὲν εἶνε δημιουργημα τῆς ἱερᾶς Συμμαχίας, δὲν προῆλθε μόνον ἐκ τῆς κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἀντιδράσεως, ἔχει δὲ τὴν ἔννοιαν αὐτῆς ἐν αὐτῇ τῇ λογικῇ τάξει τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν. Φύσει ὁ ἄνθρωπος ἐπιζητεῖ μὲν αἰείποτε νέον τι καὶ ἄηθες ἐν τῇ ἀνελιξει τοῦ ἱστορικοῦ βίου του, ἀλλ' οὐχ ἥττον οὐ παύεται στενωῶς ἐχόμενος τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος. Ἐκτὸς τούτου, ἡ ἱστορία διδάσκει, ὅτι ὑπάρχουσι ἐποχαί, καθ' ἃς τὸ δημόσιον πνεῦμα εἶνε ἐπιρρεπὲς πρὸς τὴν ἀνακαίνισιν· τούναντίον δὲ πάλιν μετὰ ζήλου εἶνε ἀφωσιωμένον πρὸς τὸ καθεστῶς. Οὕτως ἡ μεταβολὴ καὶ ἡ συντήρησις εἶνε ἐξίσου ἀναγκαῖα στοιχεῖα ἐν τῇ ἀνελιξει τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἄνευ δὲ τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῶν δύο τούτων ἠθικῶν σημείων, οὔτε δύναται νὰ νοηθῇ, οὔτε νὰ ὑπάρξῃ ἡ κοινωνία.

Μετὰ τὸ ναυάγιον τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ ἐζήτησε νὰ καταλάβῃ τὰ σκῆπτρα τῆς δυνάμεως. Εἶνε ἀληθές, ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς πρὸ καιροῦ εἶχον ἀναπτυχθῆ ὑπὸ πολιτικῶν φιλοσόφων καὶ διδασκάλων τοῦ θετικοῦ δικαίου· εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Γάλλος νομοδιδάσκαλος Ἐρρίκος Κοκκήϊος, ἐπικρίνων τὰς ἐπαναστατικὰς θεωρίας τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἀνῆγε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν θεϊαν βούλησιν, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἐπίσης ὁ Κουϊάκιος, ὁ Νεαπολίτης Ἰωάννης Βίκος, καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων»· ἀλλ' ἡ πρώτη αὐτῆς ἐπίσημος ἐμφάνεια ἐγένετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῆς ἰσχυρᾶς διαλεκτικῆς τοῦ

μεγάλου τῆς Ἀγγλίας ρήτορος Ἐδμόνδου Μπουρκε. Πρῶτος οὗτος περὶ τὰ τέλη ἐνδύξου βίου, ἐπιλανθανόμενος τῶν ἀγώνων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐνεργειῶν ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἀμερικανῶν, ἐπολέμησε τὰς θεωρίας τῆς ἐπαναστάσεως ἐξ ὀνόματος τῶν θεωριῶν τοῦ ἱστορικοῦ δικαίου. Κατηγόρησε τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν καὶ ὡς φιλοσοφικὸς ρήτωρ καὶ ὡς πολιτικὸς συγγραφεὺς. ἡ δὲ φωνὴ αὐτοῦ δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἀπηχῆσεως ἢ κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἀντίδρασις ἤρξατο ἤδη κρατυνομένη ἐν τῇ συνειδήσει τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, πᾶσα δὲ κατ' αὐτῆς κριτικὴ ἐτύγγχανεν εὐμενοῦς ἀκροάσεως. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν αὐτῆς ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἀφορίζουσα καὶ καταδικάζουσα τὰς τέως κυριαρχικὴν ἐξασκούσας ἐπὶ τῶν πνευμάτων ἐπιρροὴν πολιτικὰς τῆς ἐπαναστάσεως θεωρίας.

Αἱ θεωρίαι αὗται τῆς ἱστορικῆς Σχολῆς λαμβάνουσι μὲν τὴν πληρεστέραν καὶ ἐπιστημονικωτέραν αὐτῶν ἀνάπτυξιν ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης εὐρίσκουσιν ἕδαφος πρόσφορον πρὸς καλλιέργειαν. Ἡ ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου ἀνάστατος γενομένη Εὐρώπη ἐκ τῶν πολέμων τῆς αὐτοκρατορίας ζητεῖ ἄνεσιν, καὶ δὲν δύναται νὰ εὐρῆ αὐτὴν ἀλλαχοῦ, ἢ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τοῦ δικαίου τάξει. Οὕτως ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ ἀντλεῖ ἤδη τὰ ὄπλα αὐτῆς καὶ τὴν ἠθικὴν δύναμιν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων, καὶ αἱ θεωρίαι αὐτῆς δὲν διαμφισβητοῦσι πλέον, κατισχύουσι τῶν θεωριῶν τῆς ἐπαναστάσεως, δι' ὧν ἀπεδείχθη προφανῶς, ὅτι οὐδὲν κανονικὸν καὶ μόνιμον δύναται νὰ δημιουργηθῆ. Πᾶσα πολιτικὴ θεωρία εἶνε ἀπόρροια τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως τῆς ἐποχῆς, ἣν ἀντιπροσωπεύει, ἡ δὲ ἱστορικὴ Σχολὴ ἀναγκαίως ἤδη ἀντιπροσωπεύει τὰς ιδέας καὶ τάσεις τῆς ἱστορικῆς, τῆς μοναρχικῆς, τῆς νομιμόφρονος κληθείσης Εὐρώπης. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα ἔχει ἐστραμμένα τὰ βλέμματα αὐτῆς πρὸς τὸ παρελθόν, πρὸς τὰ ἔθιμα, πρὸς τὴν Ρώμην, ἣς τὸ δίκαιον χαρακτηρίζει ὡς παγκόσμιον, αἰώνιον. Ὅπως ἡ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐπιφανεῖσα ρωμαντικὴ Σχολὴ παρασύρει ὀπισθεν τῆς μυστικῆς αὐτῆς γοητείας τὰ πνεύματα, ζητοῦσα παραμυθίαν ἐν τοῖς σκοτεινοῖς ἀδύτοις τῶν γοθθικῶν μητροπόλεων κατόπι τῆς ἀπιστίας, ἣτις ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐκράτησεν αὐτῶν, οὕτω καὶ ἡ σύγχρονος καὶ ὁμόφρων ἱστορικὴ Σχολὴ ζητεῖ τὴν θεραπείαν τῶν πληγῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ τῆς αὐτοκρατορικῆς Ρώμης, ἠκίστα μεριμνῶσα περὶ τοῦ δημοσίου τῶν λαῶν δικαίου, καὶ τῶν ἐγγυήσεων, αἵτινες διὰ τούτου καθιεροῦνται.

Ἐν ἔτει 1814 ἡ ἐπανάστασις πνέει τὰ λοιπία, αἱ δὲ θεωρίαι αὐτῆς οὐδένα πλέον πείθουσιν ἐνώπιον τῆς πραγματικότητος τῶν ἀποτυχιῶν αὐτῆς. Τότε ὁ καθηγητὴς τῆς Ἀιδελβέργης Thibaut δημοσιεύει βιβλίον περὶ τῆς ἀνάγκης καθολικοῦ ἀστικοῦ κώδικος ἐν Γερμανίᾳ· τὸ βιβλίον εἶνε γεγραμμένον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν νέων πολιτικῶν θεωριῶν, δυσμενῶς δ' ἐν αὐτῷ ἐπικρίνεται ἡ ἱστορικὴ Σχολή, ὡς παραγνωρίζουσα ἐν ταῖς ἀρχαῖς τὸ κῦρος καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, καθιστῶσα αὐτὸν ἔρμαιον τῶν ἐθίμων· κατακρίνει ἐπίσης τὴν λατρείαν αὐτῆς πρὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, τοῦ τῶν ἄλλων, ἀρχαιότερων τε καὶ νεωτέρων λαῶν, ἐπίσης ἀξίου σπουδῆς καὶ μελέτης. Ὁ Σαβινῆ, νεαρὸς ἔτι, δημοσιεύει ἀπάντησιν, ἐν ἣ περιλαμβάνεται πλήρες τῆς ἱστορικῆς Σχολῆς τὸ πρόγραμμα καὶ αἱ θεωρίαι. Ζωηρὰν αἰσθησὶν ἐμποεῖ ἡ ἀπάντησις αὕτη, ἣν ἀποδέχεται μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἡ ἐπιστήμη ὡς αὐστηρὰν κριτικὴν τῶν θεωριῶν τῆς ἐπαναστάσεως περὶ δικαίου καὶ πολιτείας. Ἐπικρίνεται ὁ ἀστικός τῆς Γαλλίας κώδιξ, ὡς προϊόν τῶν θεωριῶν τούτων· τὸ δὲ δίκαιον κηρύσσεται οὐχὶ ὡς παραγόμενον τῆς ἐλευθέρας τῶν ἀτόμων βουλήσεως, ἀλλ' ὡς προϊόν τῶν ἐθίμων. Ὁ Σαβινῆ ἐκήρυξεν, οἱ δὲ μετ' αὐτὸν καὶ περὶ αὐτὸν νομοδιδάσκαλοι καὶ ιστοριοδίφαι ἠρεύνησαν ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῶν θεωριῶν τούτων, οὐ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτείαν, καὶ τὴν ἱστορίαν, πάντας ἐν γένει τοὺς κοινωνικοὺς θεσμούς, οὓς ἀνεζήτουν ἐν τῇ ἀσυνειδήτῳ ἐργασίᾳ τῆς ἱστορίας, οὐχὶ δ' ὡς δημιουργήματα τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ομάδων. Ἄλλ' ἡ ἱστορία εἶνε προϊόν τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τῶν λαῶν, διότι ἡ φύσις ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον. Ναι μὲν, ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτοῦ σταδίῳ ὁ ἄνθρωπος δεσμεύεται καθ' ἐκάστην, ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῆς κοινωνικῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ἐν συνόλῳ ὁ βίος αὐτοῦ καὶ ἡ ἐξέλιξις ἐκπροσωποῦσι τὸν θρίαμβον τῆς πάλης τῆς ἐλευθερίας κατὰ τῆς ἀνάγκης. Αὕτη εἶνε ἡ κυριωτάτη ἀποστολὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλ' ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ κατ' ἐλάχιστον λαμβάνει ὑπ' ὄψει τοῦτο. Κατ' αὐτήν, τὸ δίκαιον καὶ οἱ θεσμοὶ αὐτοῦ ἀπορρέουσιν ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ συνειδήσεως, ἀσυνειδήτως ἐκδηλουμένης, οὐχὶ δὲ ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεώς του. Κατὰ τὸν σημαιοφόρον τῆς Σχολῆς ταύτης, τὸ δίκαιον, ὅπως καὶ ἡ γλῶσσα καὶ τὸ πολίτευμα τῶν λαῶν, εἶνε μερικαὶ αὐτῶν ἐνέργειαι, μετ' αὐτῶν ἀδιασπάρτως γεννώμεναι, ἀναπτυσσόμεναι καὶ θνήσκουσαι, χωρὶς ἢ ἐλευθέρα βούλησις, ὁ λόγος, νὰ λαμβάνωσι τὴν ἐλάχιστην συμμετοχὴν ἐν τῇ κοινωνικῇ αὐτῶν ἀναπτύξει καὶ καθιερώσει.

Ἡ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρία αὕτη τῆς ιστορικῆς Σχολῆς εὕρισκε ὑποστήριξιν κατ' ἐξοχὴν παρὰ τῶν ἀντιδραστικῶν κυβερνήσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοῦ διὰ τῆς ἱερᾶς Συμμαχίας καθιερωθέντος νέου καθεστῶτος. Ἀλλὰ ποῖα ἔσονται τὰ ἀποτελέσματα τῶν θεωριῶν τούτων ἐν τῇ κοινωνικῇ αὐτῶν ἐφαρμογῇ; Ἀμφισβητουμένης τῆς ἐνεργείας τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως ἐν τῇ ιστορικῇ δημιουργίᾳ, ὀλιγωρουμένου τοῦ κύρους τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἐν ἐπιγνώσει καὶ ἐν αὐτοτελεῖ σκέψει ἐργαζομένου ὑπὲρ τῆς προόδου, ἐπέρχεται κατ' ἀνάγκην ἡ στασιμότης, ἡ σῆψις ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν. Καθὼς δὲ καθιεροῦται διὰ τῶν θεωριῶν τῆς κοινωνικῆς Συνθήκης ἡ ἐπανάστασις, ἡ διηνεκῆς καὶ αὐθαίρετος μεταβολὴ ὡς ὁ ὑπέρτατος τῆς ιστορίας νόμος, οὕτω καὶ διὰ τῆς θεωρίας τῆς ιστορικῆς Σχολῆς, ἀμφισβητουμένης τῆς ἐλευθέρως ἐνεργείας καὶ δημιουργικότητος τοῦ πνεύματος, ἐξ ὀνόματος τῆς τάξεως, τῆς καταστάσεως μᾶλλον τῶν νεκροταφείων, μεταβάλλεται ἡ κοινωνία εἰς συρφετὸν ἀτόμων, οὐδεμίαν κεκτημένων ἠθικὴν συνείδησιν, στείρων πάσης ἐλευθέρως βουλήσεως καὶ ἐνεργείας, ἀσυνειδήτως δὲ καὶ ἄνευ ἐπιγνώσεως ἐργαζομένων καὶ δρώντων ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῆς ἐνσυνειδήτου δράσεως καὶ ἐνεργείας.

Αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι τῆς ἐπαναστάσεως ἔσχον τὴν ἀντίδρασιν αὐτῶν ἐν ταῖς θεωρίαις τῆς ιστορικῆς Σχολῆς, ἡ δὲ καταπονηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ πυρετοῦ Εὐρώπῃ εὔρεν ἄνεσιν καὶ γαλήνην ἐν ταῖς ὑπνωτικαῖς ἀγκάλαις τῆς Σχολῆς ταύτης καὶ τῆς μοναρχικῆς νομιμοφροσύνης. Ἡ Σχολὴ ἐπανηγύρισεν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὰς ἐπιτυχίας αὐτῆς καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν ταῖς κυβερνήσεσιν. Αὐτὸς δὲ ὁ σπουδαιότατος τῶν θεωρητικῶν αὐτῆς κατελάμβανε μετὰ τινὰ χρόνον τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης ἐν τῇ ἀντιδραστικῇ Πρωσίᾳ.

Ἀλλὰ ποῖον ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῶν θεωριῶν τούτων, ἡ τῶν μετ' αὐτῶν τέλειον συγγενεουσῶν τῆς καλουμένης θεολογικῆς Σχολῆς, αἰτινες διὰ τοσοῦτων ἀνδρῶν καὶ μετὰ τοσοῦτου πείσματος ἀνεπτύσσοντο καὶ διεδίδοντο ἀνά τὴν συντηρητικὴν Εὐρώπην; Ἀπεδεικνύετο διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι ἂν αἱ ἐπαναστατικαὶ θεωρίαι, ἀπολύτως ἐφαρμοζόμεναι, δὲν κατορθοῦσι νὰ δημιουργήσωσι μόνιμον τάξιν πραγμάτων, ἱκανὴν ν' ἀσφαλίσῃ τὴν εὐνομίαν καὶ τὴν πρόοδον, διὰ τὸν ἀντίθετον ἀκριβῶς λόγον αἱ θεωρίαι τῆς ιστορικῆς Σχολῆς, ἀρνούμεναι τὴν κοινωνικὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ κύρος τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἐν τῇ ιστορικῇ αὐτοῦ ἐργασίᾳ, καταδικάζουσαι τὴν πρόοδον, ὡς προῖόν τῶν θεωριῶν τούτων, καταλήγουσιν ἐπὶ τέλους ἀναγκαίως εἰς τὴν

στασιμότητα, ἧς τοσαῦτα ἔχομεν ἱστορικὰ παραδείγματα, ἦν γινώσκομεν καθιερωμένην ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐλάχιστα καταλιποῦσαν ἴχνη διαβάσειος τῶν λαῶν αὐτῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Προτιμῶ τὴν κινδυνώδη ἐλευθερίαν ἢ τὴν ἡρεμον δουλείαν, ἔλεγεν ὁ Κικέρων. Ἄνευ αὐτῆς, ἀληθῶς, ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἦτο ἀπέραντος ἠθικὸς τάφος, ἄξιος νὰ διαθρέψη μόνον τοὺς ἱεράκας τῆς κοινωνικῆς καταστροφῆς καὶ τῆς δηώσεως, ἀλλ' ἀνίκανος νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ζωὴν, τὴν δημιουργίαν ἐν τῷ ἐκχστοτε μεταβαλλομένῳ βίῳ τῆς ἱστορίας.

Ἡ μεταβολὴ εἶνε ὁ πρῶτιστος νόμος τῆς ἱστορικῆς ἀνθρωπότητος. Ἐν τούτοις ἡ μεταβολὴ αὕτη πρέπει νὰ διεξάγῃται κανονικῶς, ἡρέμως, εὐκόσμως, ἀβιάστως, μετὰ λόγου. Μὴ τελουμένη οὕτως, ἀπολήγει εἰς διηνεκεῖς παροξυσμοὺς, εἰς πυρετόν, διαβιβρώσκοντα ἐπὶ τέλους τὴν υἰείαν τοῦ κοινωνικοῦ σώματος.

Ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ ἠδιαφόρησε πρὸ τῶν αἰωνίων τούτων ἀληθειῶν. Εἶδεν ἐν τοῖς μοναρχικοῖς θρόνοις τῶν παλινορθωθεισῶν παλαιῶν δυναστειῶν τῆς Εὐρώπης τὸ Σινᾶ τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας τῶν λαῶν, καὶ ἐκλινε πρὸ αὐτῶν τὸ γόνυ περιδεῆς, ὑποτάχασα εἰς αὐτοὺς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν τῆς ἐπιστήμης. Ὑπὸ τοιαύτην κατάστασιν ἦτο ἱστορικὴ ἀνάγκη νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀντίδρασις· δυστυχῶς ἡ ἀντίδρασις δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψει τὰ τελευταῖα θλιβερά διδάγματα τῆς ἐπαναστατικῆς δοκιμασίας τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἀμείλικτος δὲ καὶ μετὰ τῶν αὐτῶν τάσεων ἐξανέστη κατὰ τῆς ὑφισταμένης ἱστορικῆς τάξεως, εἰς οὐδὲν λογιζομένη τὴν ἰδίαν ἀνικανότητα πρὸς σύνταξιν εὐκόσμου καὶ ἐπαρκοῦς πολιτικῆς κοινωνίας. Ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ ἡ ἀρχαία ἐπαναστατικὴ σχολή, κηρύξασα τὰ τολμηρότατα τῆς κοινωνικῆς ἀναστατώσεως δόγματα ὑπὸ τὴν εὐφημον ὀνομασίαν τῆς διοργανώσεως τῆς κοινωνίας, ἢ ὑπὸ τὴν ἀναίσχυντον, ἀλλ' εἰλικρινῆ τουλάχιστον ὁμολογίαν τῆς ἀναρχίας, ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ τῆς ἀποσυντεθείσης σχολῆς τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ Ἐγέλου, ἀρνηθεῖσα διὰ τολμηροτάτης κριτικῆς τὰ τέως ὑφιστάμενα κοινωνικά καθεστῶτα, μαχόμεναι κατὰ τῆς ἱστορικῆς καὶ τῆς μοναρχικῆς νομιμοφροσύνης, προῦκάλεσαν τὴν μεγάλην ἐπαναστατικὴν ἐξέγερσιν τοῦ 1848. Καὶ ἐναυάγησε μὲν αὕθις ἐν τῇ ἀποτυχίᾳ καὶ τῇ καταστροφῇ ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, ἀποκατέστη δ' ἀμέσως ἡ ἀπειληθεῖσα μοναρχικὴ τάξις, ἐπελθούσης αὕθις τῆς ἀντιδράσεως.

Οὕτω κατεδείχθη ἡ ἀνικανότης ἀμφοτέρων τῶν σχολῶν πρὸς δημιουργίαν

έπαρκους πολιτικῆς τάξεως, συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν καιρῶν, ἀσφαλίζουσῆς δὲ τὴν εὐνομίαν καὶ τὴν πρόοδον. Ἄλλ' αἱ ἀποτυχίαι αὐταὶ δὲν εἰμὲν ἀνευ ἀποτελεσμάτων. Νέα δὲ σχολὴ προῆλθεν ἔκτοτε ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο τούτων συστημάτων, σχολὴ συνενώσεως καὶ συνεργασίας πρὸς λύσιν τῶν ἐκάστοτε παρουσιαζομένων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀποριῶν. Εἶχον ἤδη τεθῆαι βάσεις αὐτῆς, ἀρχομένου τοῦ αἰῶνος, διὰ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων τοῦ Εὐγέλου κατὰ πρῶτον, εὐρύτερον δὲ διὰ τοῦ Κράουζε. Καὶ ἤδη οἱ πλείστοι τῶν σπουδαιωτάτων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς συγχρόνου Εὐρώπης, καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει, ἀνεγνώρισαν τὸ κύρος καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν μιστῶν τούτων θεωριῶν ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ. Αὐτὸς ὁ Bluntsehli περὶ τὰς ὑστάτας ἡμέρας ἐπιφανοῦς ἐπιστημονικοῦ βίου, ἄλλοτε θερμὸς κήρυξ τῶν θεωριῶν τῆς ιστορικῆς Σχολῆς, ἠναγκάζετο νὰ ὁμολογήσῃ τὸν προσηλυτισμὸν αὐτοῦ εἰς τὰς νέας ταύτας θεωρίας, ἐπιβαλλομένας ἤδη ὑπὸ τῆς ιστορικῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων καὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Εὐρώπης.

Διότι, κύριοι, πᾶσα μεταβολὴ τότε μόνον εἶνε ἀληθῆς καὶ σκόπιμος, ὅτε ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῆς προόδου τοῦ χρόνου, ὑπὸ τῆς ιστορικῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους, ὅτε εἶνε ἀναγκαῖα. Ἡ ἱστορία δὲν εἶνε τὸ λεύκωμα, ἐφ' οὗ ὁ τοχῶν, εἴτε λαός, εἴτε ἄτομον, δύναται ἀβαιρέτως καὶ παρακαίρως νὰ σημειώσῃ τὴν σκέψιν αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπιθυμίας, χωρὶς τῆς δυνατότητος τῆς πραγματώσεως αὐτῶν. Ὅ,τι εἶνε ἀληθές, εἶνε τοιοῦτο ἐν χρόνῳ μόνον καὶ τόπῳ, πᾶσα δ' αὐτοῦ παρανόησις ἐπιφέρει κατ' ἀνάγκην ἀντίθετα τῶν ζητουμένων ἀποτελεσμάτων.

Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης ἡ ιστορικοφιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας τὰ μάλιστα συνετέλεσεν, ἐπιδράσασα ἐπὶ τοῦ δημοσίου πνεύματος τῶν νεωτέρων λαῶν, εἰς τὴν λύσιν πλείστων ἐθνολογικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προβλημάτων. Ἡ κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας τελευταίας δεκαετηρίδας δημιουργία νέων πολιτειῶν ὀφείλεται οὐ σμικρὸν εἰς τὰς θεωρίας ταύτας, αἵτινες συμβιβάζουσαι τὴν ἐλευθερίαν μετὰ τῆς παραδόσεως, ἀναγνωρίζουσι μὲν τὰ δίκαια τῆς τελεσθείσης προόδου τοῦ ἐνεστῶτος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐπὶ προφανεῖ ζημίᾳ καὶ βλάβῃ ἀδικαιολογήτῳ τῶν ιστορικῶν δικαίων τοῦ παρελθόντος.

Μεθ' ὅλα ταῦτα, μεθ' ὅλην τὴν ὁμολογίαν τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τῆς ιστορικοφιλοσοφικῆς Σχολῆς, μεθ' ὅλην τὴν πρὸς αὐτὴν προσωπικὴν ἀφοσίωσίν μου, δὲν εἶμαι τοσοῦτον τυφλός, μὴ παρατηρῶν τὰ κατὰ τοὺς χρό-

νους τούτους περί ἡμᾶς κηρυττόμενα καὶ τελούμενα. Εἶμαι εὐοίωνος ἐπὶ τῇ θᾶττον ἢ βράδιον ὀριστικῇ νίκῃ τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης, ἀλλ' εἶμαι συγχρόνως σύννους καὶ περίφροντις καὶ ὡς Ἕλληνα, καὶ ὡς μέλος τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Ἄν ἡ ἐπιστήμη δραστηρίως ἐργάζεται πρὸς ὀρθὴν καὶ σκόπιμον λύσιν τῶν ἀπασχολούντων τὴν ἀνθρωπότητα κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προβλημάτων, δυστυχῶς ἡ ἐπαναστατικὴ τῶν ἀναρχικῶν ομάδων τῆς Εὐρώπης ἀποτύφλωσις ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ φίλαυτος πολιτικὴ δυναστειῶν τινῶν, διακυβεύουσι ἀνοσίως τὰ ὑψιστα τῶν συμφερόντων καὶ τὰς πολυτιμωτάτας τῶν κτήσεων τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος. Καὶ ἤδη ἤχει περί ἡμᾶς ἀπαίσιος, οἶονεὶ νεκρώσιμος, μεγάλων κοινωνικῶν καὶ ἐθνικῶν κινδύνων ὁ κώδων. Δύο τεράστιοι πολέμιοι ἐπαπειλοῦσι καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ὁ καισαρισμὸς καὶ ἡ ἀναρχία, ἀμφοτέρω ἀσυνειδήτως ὀδηγοῦντες αὐτὰς εἰς τὴν καταστροφὴν. Ἄς εὐχηθῶμεν, κύριοι, νὰ παρέλθῃ ὁ κίνδυνος, ἐκ δὲ τῆς ἀμοιβαίας συνεννοήσεως καὶ συνεργασίας τῶν ἀντιμαχομένων θεωριῶν, αἵτινες μονομερῶς πραγματοποιούμεναι εἶνε ὄλεθρος διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ ἀληθὴς θεωρία, ἡ ἀπορρέουσα ἀπ' αὐτῆς τῆς λογικῆς καὶ ἠθικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν δεδομένων τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἀνελιξέως καὶ προόδου.

Πρὸς ἀνάλυσιν τῶν ιδεῶν τούτων, πρὸς τὴν ποθητὴν ταύτην συνδιαλλαγὴν καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει, ἀφιέρωσα τὰς ἐπιστημονικὰς δυνάμεις μου, ὅσον αὐταὶ καὶ ἂν εἶνε ἀσθενεῖς καὶ ἀνάξια λόγου ἐνώπιον τῆς ἐργασίας τῶν μεγάλων καθηγεμόνων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης. Ὅσοι ἐξ ὑμῶν παρηκολουθήσατε κατὰ τὰ παρελθόντα ἀκαδημαϊκὰ ἔτη τὰς παραδόσεις μου, γινώσκετε τὰς ἀρχάς, ἀφ' ὧν ὀρμᾶται ἡ μέθοδος, ἡ ἠκολούθησα ἐν τῇ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρίᾳ, κατὰ τε τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς ἀνέλιξιν καὶ ἐν τῇ συγχρόνῳ τῶν κοινωνιῶν καταστάσει. Μετὰ πρόσκαιρον διακοπὴν τῶν παραδόσεών μου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, προσέρχομαι αὐθις μὲ τὸ αὐτὸ πρόγραμμα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς αὐτὰς ιδέας καὶ τάσεις. Κολακεύομαι νὰ φρονῶ, ὅτι ὁ προσωρινὸς ἡμῶν χωρισμὸς οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἀπέκλεισε τὴν πνευματικὴν ἡμῶν ἐπικοινωνίαν. Ἄν ἐν τῷ κόσμῳ τῆς πάλης, τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων, ἐπέρχεται πολλάκις ὁ χωρισμὸς καὶ ἡ διάστασις, ἀλλ' ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ιδεῶν καὶ τῆς σκέψεως πίπτουσι ἄνευ ἀντιστάσεως πάντα τὰ προσκόμματα, ὅπως ἄλλοτε τὰ τείχη τῆς Ἰεριχῶ πρὸ τοῦ ἤχου τῶν ἐχθρικῶν σαλπίγγων. Μὲ τὴν ἐφ' ἡμᾶς πεποίθησιν ταύτην, ἥς ἐκπαλαὶ ἔχω τρανότατα δείγματα, ἐγκαινίζω σήμερον πάλιν τὴν μεταξὺ ἡ-

μῶν ἐπιστημονικὴν συνεργασίαν. Ἦθελεν εἶναι μηδὲν ἢ ἐμὴ ἐργασία ἄνευ τῆς ἡμετέρας συμπράξεως. Ἐξακολουθήσωμεν, κύριοι, τὸν δυσχερῆ ἀγῶνα, βέβαιοι ὄντες, ὅτι ἀγωνιζόμεθα ὑπὲρ τῶν τιμαλφεστάτων συμφερόντων τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς πατρίδος. Τῆς πατρίδος· αὕτη ἔστω ὁ πολικὸς ἡμῶν ἀστὴρ ἐν τῇ θεωρίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἡ διευθύνουσα πυξίς ἐν τῇ πράξει, ἧς τὰς δοκιμασίας ἄς προσπαθῶμεν νὰ θεραπεύωμεν διὰ τῶν διδαγμάτων τῆς ἐπιστήμης. Ἄν κάτω ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς δημοσίας πλατείας, ἀνυψοῦται ὁ κονιορτὸς τῶν παθῶν, σκοτίζων πολλάκις τὴν ὄψιν καὶ τὴν φρένα καὶ τοῦ ἀπαθεστέρου, ἐπὶ τῶν κορυφῶν τούτων τοῦ πνεύματος ἄς πνέη πάντοτε ζεῖδωρος ὁ ἀῆρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εἰλικρινοῦς ἐπιγνώσεως. Ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν σκιὰν τῆς ἐπιστήμης ἔν μόνον ἔστω τὸ μέλημα ἡμῶν, ἡ ἀναζήτησις τοῦ ἀληθοῦς, πρὸς τὴν ἔρευναν καὶ γνῶσιν τοῦ ὁποίου δαπανῶμεν τὰς ἡμετέρας δυνάμεις. Ἐν τῇ πεποιθήσει ταύτῃ ἐρρωμένως ἄς προβῶμεν εἰς τὸ ἡμέτερον ἔργον. Τὰ ἐπίγεια πάθη ἀποσβέννυνται θάττον ἢ βράδιον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χρόνου· ἀλλ' αἱ ἀλήθειαι τῆς ἐπιστήμης εἶνε αἰώνια καὶ εὐεργετικά, καρποφόροι δὲ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν διὰ τε τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς μεταγενεστέρους.

ΤΑ ΠΕΡΙΞ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚ ΤΟΥ

UN CHEVAL DE PHIDIAS*

Τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ

VICTOR GERBULIEZ

Ὀλίγαι εἰσὶ πόλεις κατ' ἐμὴν γνώμην, ὧν τὰ πέριξ δύνανται νὰ ἐρίσωσι τοῖς τῶν Ἀθηνῶν περὶ κάλλους. Ἡ τῶν ὑδάτων ἀφθονία καὶ ὁ πλοῦτος τῆς βλαστήσεώς εἰσι βεβαίως οὐ μικρὸς κόσμος τῶν τοποθεσιῶν, καὶ ἔστιν ὠραῖόν τι ἢ Προῦσα, παραδείγματος χάριν, ἢ Γρενάδα αὕτη

* Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1863 καὶ ἔσχεν ἤδη εἴκοσι καὶ τέσσαρας ἐκδόσεις, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἑκατομῦρια ἤδη Εὐρωπαίων καὶ ἄλλων λαῶν ἐδιδάχθησαν νὰ θαυμάζωσι τὴν φύσιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ἐδάφους, ἐν ᾧ ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν ἔτι καὶ περιφρονοῦμεν αὐτήν.